

УДК 821.161.2-1:801.655]
ББК 84 (4Укр), 80
Г 61

ВЕРЛІБР ЯК ФОРМА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗБІРКИ «ВІРШІ З ВІЙНИ» БОРИСА ГУМЕНЮКА (2015))

Головченко, Ніна
кандидат педагогічних наук, доцент
(Університет «Україна», Україна, Київ)
доцент кафедри журналістики,
golovchenko-nina@ukr.net

АНОТАЦІЯ

У статті схарактеризовано верлібр як форму вільного вірша. На прикладі поезій Б.Гуменюка розглянуто використання цього віршорядка в сучасній художній практиці.

Спершу в статті на прикладі фольклорної, літургійної та авторської поезії різних епох здійснено ретроспективний огляд становлення верлібру як жанру та форми вірша.

Потім в роботі здійснено аналіз окремих творів зі збірки «Вірші з війни» (2015) сучасного українського автора, учасника воєнного конфлікту між Україною та Росією на Донбасі (2014-2016) Бориса Гуменюка.

На прикладі творів «Коли чистиш зброю» і «Заповіт» шляхом розгляду жанрово-стильових особливостей віршів доведено, що поет Борис Гуменюк послуговується формою класичного верлібра. Використання нетрадиційної форми вірша вмотивовано зверненням поета до неочікувано-нової теми війни, яка несподівано ввірвалася в реальне життя українців. Своєрідність «верлібру від Гуменюка» визначається домінуванням у творах розмовної мови, відсутністю високоестетичних мальовничих образів та метафор, вкрапленням у поетичне мовлення зворушливих деталей, котрі пробивають найчерствіше серце. Верлібр Б.Гуменюка має ліро-епічний характер, тут поєднується два роди літератури і два жанри – епос, оповідання і поезія, вірш. Віршам в цілому притаманний пафос журливого епічного спокою, адже доля кожного справжнього чоловіка – це доля чоловіка-воїна, Бога війни, яким би юним він не був і в якому б столітті не зринула ця війна.

Ключові слова: верлібр, ритм, синтаксичний паралелізм, антитеза, каталогізація

Free Verse as a Form of Modern Ukrainian Poetry (evidence of Borys Humenyuk collection "Poems from the War", (2015))

Golovchenko, Nina
Candidate of pedagogic sciences, associate professor
(University "Ukraine", Ukraine, Kyiv)
Docent of Journalism Department
golovchenko-nina@ukr.net

SUMMARY

In this article the free verse was characterized as a form of verse libre. By the example of B.Humenyuk was considered using of this poem line in the modern art practice.

At first, in the article on the example of folk, liturgical and author poetry of various ages was implemented a retrospective review of free verse formation as a genre and a form of poem.

Then, it was done the analysis of individual works from the collection "Poems from the War" (2015) of modern Ukrainian author, the participant of military conflict between Russia and Ukraine at Donbas (2014-2016), Borys Humenyuk.

By the example of works "When You Clean the Weapon" and "The Testament" and by considering the genre and stylistic features of poetry was proved that the poet Borys Humenyuk enjoys the form of classical free verse. The use of non-traditional poem form is motivated by the poet request to unexpectedly new theme of war, which suddenly burst into the real life of Ukrainian. Singularity of "Humenyuk free verse" is defined by the dominating in his works spoken language, lack of high aesthetic vivid characters and metaphors, interspersing the poetic speech by details that touch the most hard heart. B. Humenyuk's free verse has lyric-epic character, it combines two kinds of literature and two genres - epic, story and poetry, poem. In general poems are characterized by pathos of epic pensive tranquility, as the fate of every real man – is a fate of male-warrior, war God, and no matter how young he is and in what century this war starts.

Key words: free verse, rhythm, syntactic parallelism, antithesis, cataloging

В українській науковій літературі давно триває дискусія щодо верлібру як форми вірша, щодо доцільності масового використання такого письма новими поколіннями поетів. Цієї проблеми торкалися у своїх працях А.Ткаченко, Н.Науменко, М.Вінграновський, І.Качуровський, Н.Костенко, Г.Сидоренко, О.Кицан та інші науковці, котрі прописували генезу верлібру, провідні жанрові характеристики його, доцільність і рівень художності такого вірша на прикладі творчості певного поета, наприклад, В.Вітмена чи В.Голобородька.

Нині у практиці використання верлібру найчастіше спостерігаємо два підходи: переважання такої форми вірша, бо вона простіше перекладається іноземними мовами (кон'юктурно-прагматичний підхід) і категоричне несприймання верлібру як форми тонічного вірша на противагу традиційній силабо-тонічній системі віршування (емоційний підхід).

Ми спробуємо піти іншим шляхом – шляхом фахового аналізу художньої практики сучасного українського поета крізь призму жанрово-стильової своєрідності верлібра. Адже останнім часом особливої актуальності набула дискусія щодо форми «Віршів з війни» Бориса Гуменюка (2015) [5]: верлібр – не верлібр; новела чи вірш?.. І взагалі, чи поезія?..

Нам видається, що верлібр є цілком органічною формою вірша Б.Гуменюка, котрий безпосередньо, як учасник АТО (Антитерористичної операції), відчув атмосферу війни з Росією на Донбасі 2014-2016 р.р. і, при цьому, як автор залишився поетом. Про такі тяжкі часи, несподівані досвіди і болючі враження наживо інакше і ліпше навряд чи скажеш. Спробуємо це довести.

Що ж таке верлібр?

У літературознавчому словнику-довіднику зазначається: «Верлібр (*франц. vers libre – вільний вірш*) – неримований нерівнонаголошений віршорядок (і вірш як жанр)» [14, с. 109].

Генезу вільного вірша в літературах різних країн виводять із **фольклорної творчості**. У давнину усвідомлення людиною світу й свого місця в ньому відбувалося через комплекс обрядових дій, що склалися з елементів співу, танцю і слова. «Первісний синкретизм мислення привів до появи поезії – особливої суб'єктивної форми осягнення світу, форми вислову, якій від початку було задано внутрішній вільний ритм і поділ на нерівновеликі

синтаксично завершені рядки», – зазначає Н.Науменко [15, с. 2]. Проілюструвати її твердження можемо уривком із **голосіння** за дорослим сином з українського фольклору:

Сину мій, господарю мій!..

Ідеш ти вже в далеку дорогу.

На кого ж ти мене покидаєш?!.

Сину мій, соколе мій!..

А хто ж тепер твоє господарство буде доглядати?!

Хто ж мені пораду дасть?..

Соколе мій, відродо моя!..

Подивися ще хоч раз на мене, стареньку,

хоч слово ще промов до мене...

Нащо ж ти покинув мене?!

Сину мій, втіхо моя!..

Чому ж ти мене не взяв з собою?!

До кого я тепер заговорю, з ким поражуся?!

Хто мені води подасть,

хто поховає мене, бідну, стареньку?!

Сину мій, голубе мій!..

Нащо ж я тебе ховаю?!

Та лучче б я тебе зі служби виглядала,

ніж такого молодого ховати мала...

Ритм голосіння виразняється звертанням, що повторюється (сину мій, соколе мій, відродо моя, втіхо моя); переліком/каталогізацією горя матері у формі риторичних запитань: на кого покидаєш – хто господарство буде доглядати, хто пораду дасть, хто заговорить, хто води подасть, хто мене поховає... Тужлива мелодія має певний ритм через приблизно однакову кількість слів (4-6) і складів (7-10) у більшості рядків; а також завдяки паузі посередині рядка, що має більше слів (6-8) і складів (12-16), наприклад: «*А хто ж тепер твоє господарство // буде доглядати?!*» (8 слів; 16 складів). Довший рядок теж з'являється у певному ритмі: через 4 або 2 коротші рядки.

Рима практично відсутня, хоча в рядках «*Та лучче б я тебе зі служби виглядала, / ніж такого молодого ховати мала...*» її можна вважати наявною, але спорадичною, нерегулярною.

Таким чином, уже ранні форми праверлібра мають певну структуру і не є абсолютно вільною некерованою формою вірша.

У **замовляннях** теж спостерігаємо багату, розмаїту поетику, ритм, увиразнений поетичним синтаксисом: анафорою, риторичними звертаннями і запитаннями, різними видами художнього паралелізму тощо. Наприклад, у дівочих замовляннях:

*Добрий день тобі, сонечко яснее,
Ти святе, ти ясне прекраснее,
ти чисте, величне й поважне;
ти освіщаєш гори і долини і високії могили,
освіти мене, рабу Божу, перед усім миром:
перед панами, перед царями,
перед усім миром християнським
добротою, красою,
любощами й милощами;
щоб не було ні любішої, ні милішої
од раби Божої народженої, хрещеної (Марії).
Як ти ясне, величне, прекрасне,
щоб і я така була ясна, велична, прекрасна
перед усім миром християнським на віки віков, амінь.*

У **художній літературі** верлібр набуває розвитку в **епоху Середньовіччя** і насамперед у **літургійній поезії**. Наприклад, найвідоміша молитва «Отче наш» є отаким зразком ритмізованого верлібру і глибокої думки. Твір побудовано як хвала Отцю небесному, прохання про хліб насущний (мале), сподівання на прощення провин наших (велике), запевнення у тому, що й ми прощаємо винуватцям нашим, молитва на захист від спокуси і лукавого, хвала Отцю небесному. Кільцева композиція, приблизно рівновеликі рядки з «випадінням» із цього ритму декількох довших рядків створює своєрідну мелодію цього тексту.

Церковнослов'янський варіант тексту має таке звучання:

*Отче нашъ ѡже еси на небесѣхъ,
да свѣтитса ѡма Твоѡ,
да прійдетъ царствіе Твоѡ:
да будетъ воля Твоѡ, яко на небесі и на землі,
хлѣбъ нашъ насущный даждь намъ днесъ,
и остави намъ долги наша,
якоже и мы вставляемъ должникомъ нашимъ,
и не введи насъ во искушеніе,
но избѡви насъ от лукаваго.*

*яко Твоє єсть царство и сила и слава Отца и Сына и Святаго Духа ныне и присно и во
вѣки вѣковъ.*

Тяжіння **німецьки романтиків 18 ст.** до фольклорної джерельної бази визначило вільне ставлення їх до канонів віршування, передусім класицистичних. Саме тому у творчості великих поетів тієї епохи актуалізується і верлібр. У творчій практиці Г.Гейне, наприклад, цей жанр виникає за потреби аналітичного осмислення життєвого досвіду, переживань, розчарувань, утрат, переосмислення романтичного світогляду і водночас намагання відчутти себе малою, але необхідною часткою Всесвіту, – у розділі «Північне море» збірки «Книга пісень».

Негода

(Генріх Гейне. Переклад Лесі Українки)

*Лютує негода,
Сердито б'є хвилі,
Хвилі піняться люто, встають,
Вгору здіймаються, наче живії,
Білії гори з води,
І кораблик зліза на них
З поспіхом тяжким
І раптом падав знов
У чорну, широко роззявлену моря безодню...*

Французькі символісти 19 ст., котрі теж активно переглядали канони класичної літератури, писали і верлібри, і вірші у прозі. Ці експерименти започаткували особливий вид поетичної творчості – художній синтез, – коли в художньому творі зливається і поезія, і проза, і музика, і малярство, і філософія сприймання світу. Так, знаменитий верлібр А.Рембо «Марина» – це своєрідний гімн єдності Всесвіту у всіх його проявах:

Морське

(Артюр Рембо. Переклад Всеволода Ткаченка)

*Колісниці зі срібла й міді –
Носи кораблів зі сталі й срібла –
Збивають піну, –
Підіймають коріння чагарників.
Потоки пустищ
Та нескінченні вибої відпливів
Розбігаються колонами на захід
До стовпів лісу,
До дерев'яних упорів дамби,*

Чиї кути чіпляють коловороти світла.

У творчій практиці американського поета **19 століття Волта Вітмена** верлібр став головним засобом художнього осмислення світу. Саме на прикладі його вірша й було остаточно систематизовано та укладено типові риси цього жанру: *членування мовного потоку на синтаксично однорідні, змістово завершені рядки; відсутність постійної рими, розміру, формальної строфи; повтори, змінюваність одиниць повтору як засіб упорядкування віршової форми; наявність специфічного ритму, який виникає завдяки особливій семантичній наповненості рядка та окремого слова [15, с. 3].*

***

(Волт Вітмен. Переклад Михайла Стріхи)

*Коли я слухав ученого астронома,
Коли переді мною вишикували стовпчиками формули й цифри,
Коли мені показували графіки й карти, щось додаючи, ділячи й вимірюючи,
Коли я сидів в аудиторії, слухав лекцію астронома й оплески,
Дивовижно швидко мені стало нудно і зле аж так,
Що я мусив підвестися й вислизнути, і блукав сам
Серед таємничої вологої ночі, час від часу
Позираючи в цілковитій тиші на зорі.*

На початку 20 століття футуристи / авангардисти використовували елементи цієї форми часом як пародійно-епатажну з метою привернути увагу до важливих, на їхнє переконання, проблем:

К другу-стихотворцю

(Михайль Семенко)

*Пане Вороний! Коли Ви перестанете
вже ходити у вибваних штанях?
Це дивно, але невже Ви не почуваете,
що літом просвіщаєтесь на санях?
І нам (як Вам) осточортіли зорі-очі,
й очі вже давно пора кинути озорювать,
та й панночки до зор вже не такі охочі –
невже Ви відмовляєтесь палкі серця покорювать?
Пане Вороний! Пора вже скинути онучі,
бо вже по містах – хоч яких – все ажур,
і так нудні Ваші гаї та дніпрокручі,
як почуття щирих українських шкур.
Пане Вороний! Я бачу – Ви цього й не почуваете,*

*хрещатикуючи серед літа – ха, ха! – в снях,
але все ж... Невже таки не перестанете
у вибиваних ходити штанях?*

На межі 20-21 століть верлібр набув особливої популярності в **українській художній практиці**. Найавторитетнішим сучасним автором верлібру, згідно тверджень вітчизняних науковців, є поет Василь Голобородько. Зокрема, Микола Вінграновський зауважує: «У Голобородька верлібр лише «зверху». Насправді ж – це органічна йому, його природна поетична стихія, висловлена в такий спосіб. З кожним і в кожному вірші Василя Голобородька іде чи лежить, пливе чи летить та дорогоцінна образна потужність, і щем, і міра, і вишуканість, і дисципліна слова – словом, все те, що ми зevamo поезією істинною, суть і дорога якої – сам автор, поет і його час...

Що не вірш у Василя Голобородька – це не розбалакування «на тему», не пускання поетичного соку з того чи іншого довільного приводу, а – духовне дійство. Дійство чи то кольорів, чи то настрою, чи то сюжету. Кожен його вірш – це драма, яка протікає, відбувається на наших очах» [3, с. 4].

Все переплутане

(Василь Голобородько)

Все переплутане:

*голуби зліталися на бойовище
і скльовували очі мертвим воякам
Круків підгодовували на площах
малювали як вони цілуються дзьобами
і співали про них пісень*

*Хіба перелякаємося тільки здивуємося
і проженемо голубів із мерців
бо жаліємо круків*

Проте, саме у цій передмові до збірки творів В.Голобородька М.Вінграновський застерігає від «моди» на верлібр, від спрощеного розуміння ПОЕЗІЇ: «Верлібр прихопив і нашу поезію, як грип. Та грип приходиться і відходить, а тут роками, десятиліттями, з дня у день, методично і вперто верлібр підминає під себе все, що не по ньому. Лише дуже і дуже небагатьом нашим поетам, і то лиш де-не-де, в окремих якихось виняткових випадках, вдається видобути щось живе із цього механічного віршописання. Якби зібрати всі наші верлібри і, познімавши прізвища авторів, вистроїти їх в один ряд, то що б вийшло? А вийшло ось би що: всі ці вірші не лише на одне лице, неповторне за своєю примітивністю і одноклітинністю, а й за своєю нудотністю, безхарактерністю, зрівнялівкою дають сто очок наперед навіть віршам, які на поезію і не претендують.

Мені здається, що верлібром пишуть ті, хто не вмів писати, кому писати взагалі протипоказано. Женучи погонні метри слів, залякуючи редакторів і читачів сумнівною образністю і претензією на оригінальність, ця масова культура верлібристів жалюгідна у своїй основі: вона не чує слова. А слово, як і люди, як і все на світі, шукає собі пари, тобто – співзвучності, тобто – гармонії... Цей безкінечний верлібровий вал іде від поетичного безсилля і бідності» [3, с. 3].

І наголошує: «...Ми не втомлюємося говорити про світ поета, про поетичний світ, про світобачення, світодумачення, світосприймання і так далі... Та поетові, щоб писати про світ, треба його насамперед мати...» [3, с. 3].

Тож головним завданням даної роботи є спроба аналізу «Віршів з війни» Бориса Гуменюка крізь призму жанрово-стильових особливостей верлібру і СВІТосприймання поета, котрий у 21 столітті пішов (не «їздив»! [2]) на війну захищати Україну.

«Коли чистиш зброю...» (04.07.2014)

Вірш «Коли чистиш зброю» [5, с. 18-23] зі збірки «Вірші з війни» починається з класичного верлібрового віршорядка:

Коли чистиш зброю

Коли щодня чистиш зброю

Розтираєш її духмяними оліями

Затуляєш її собою а сам мокнеш на дощі

Пеленаєш її як малу дитину

Хоча досі ти не пеленав дитину

Тобі лише 19 і ані дитини ані дружини у тебе немає

Ти ріднишся з нею зі своєю зброєю і стаєте ви суть одно

Тут є **анафора** (*коли*), **епіфора** (*дитину*), **синтаксичний паралелізм**, котрий розгортає думку (*Коли чистиш зброю / Коли щодня чистиш зброю / Розтираєш її духмяними оліями / Затуляєш її собою а сам мокнеш на дощі*); є смислова **антитеза**, котра підсилює думку (*Пеленаєш її як малу дитину / Хоча досі ти не пеленав дитину*); є **каталогізація** дій (*чистиш, розтираєш, затуляєш, пеленаєш*) і одне **порівняння** (*Пеленаєш її як малу дитину*), котрі увиразнюють особливу теплоту і спорідненість людини і зброї.

У цих рядках, та й у вірші в цілому, йдеться про особливий тип спорідненості, теплоти, єднання в умовах війни: спорідненості зі зброєю, із землею, з війською. І з людьми.

Головними образами, які втілюють цю тему, є образи 19-річних бійця Андрія і дівчини Марії.

Рефрен «...і стаєте ви суть одно», котрий повторюється у перших трьох віршорядках, підсилює відчуття спорідненості і в такий спосіб унормовує ці відчуття за несподівано,

щонайменше, дивних обставин: *коли чистиш зброю, коли щодня копаєш окоп чи траншею, коли стріляєш...*

Така своєрідна інтродукція створює органічний перехід до наступної теми – **образу Марійки** – Марії. Саме ім'я дівчини, її чиста і чесна історія (*Вона йому повірила бо він її ніколи не обманював; ...зомліла коло воріт; ...і таки відмолила його; ...в її 19 у неї так багато сивого волосся*) створює навколо цього образу ауру жертвності, ауру Мадонни.

«Нащось» згадана мамою Марії *«Тітка Текля»*:

...Яка ще на ту війну провела хлопця

А він не повернувся

На все життя залишилася самою

Хоч би дитину була від нього народила

А так – що ж...

– спонукала Марію до поїздки на війну до Андрія і водночас змалювала ще один тип спорідненості – матері і доньки.

Таке рішення – поїхати на війну – умотивоване значущими подіями, що обумовили розлуку: спершу колишній однокласник Андрій поїхав із чоловіками на Майдан, а потім записався в батальйон і пішов на війну. За скупими, але дуже емоційними барвами – *зомліла, відмолила, так багато сивого волосся*, – своєрідним каталогом поглиблення і розвитку почуттів Марійки, проступає емоційно-почуттєва мотивація вчинку Марії.

В оцей темі, в образі повторюваності певних історичних подій, у даному разі – війни, в людині проступає головне. І Борис Гуменюк бачить насамперед чесних і чистих людей. Саме такі насамперед ідуть захищати і воювати, саме такі їх підтримують у тилу. І цей особливо високий тип єднання освячено мудрим материнським благословінням: *«Хоч би дитину була від нього народила...»* Бо війна – то тимчасове, а ЖИТТЯ мусить бути вічним.

Верлібр Бориса Гуменюка розлогий і має суттєву своєрідність: тут не йдеться про суб'єктивні авторські відчуття чи роздуми, тут на тлі реальних подій, котрі в українській історії набули вже значення певного епічного образу-символа і котрі лапідарно, стримано, але дуже виразно прописує автор, фіксується світовідчуття людини в умовах війни.

Саме тому *«У дорогу Марійку проводжало все село»*. А далі укладено каталог того, що люди передавали в зону війни: *«Сало крупу борошно цукор мед олію / натільні хрестики з Почаєва (щоб кожному) / Проскурки із Зарваниці... – Всього 5 тон»*. І знову пронизлива Гуменюкова художня деталь:

Найняли автівку з водієм за бензину

(Чоловік категорично відмовився взяти бодай якісь гроші)...

Ще один тип єднання людей в умовах спільної біди, війни.

До речі, Б. Гуменюк ніде в цьому вірші не зазначає географічні чи історико-політичні ознаки війни (Донбас, Росія, АТО), і це піднімає його оповідь до високого рівня узагальнення – своєрідної притчі.

Образ Андрійка («Назвімо його Андрійком») подано через образ рук, через ритуал відмивання від війни в очікуванні приїзду Марійки:

*...Від самого ранку відмивав руки
І обличчя і волосся і одяг
Від порохових газів від землі яка пов'їдалася в шкіру
Від мастил якими чистив зброю
І від війни яка в'їлася в серце
Особливо від війни...*

В описі цього дійства автор дотримується усіх канонів класичного верлібру, проте виразні побутові деталі створюють своєрідний колорит вірша і водночас протиставляють руки з мозолями від мирної праці та мозолями від солдатської праці на війні:

*Найбільше він хвилювався за свої руки
Посічені з обламаними нігтями з болючими занозами з мозолями
Які від зброї з'являються не там де це буває зазвичай
Від лопати чи граблів*

І далі з'являються рядки, які не є типовими для стилю Б. Гуменюка, принаймі, у цій збірці. Ці рядки насичені пафосом захвату автора, котрий усвідомив значущість отакої чесної важкої самовідданої буденної праці хлопчика-воїна. Ці рядки є своєрідною кульмінацією у притчі про Людину і Війну від Бориса Гуменюка, і образ Бога, котрий з'являється тільки у цьому фрагменті, увиразнює високу ноту пафосу:

*Він був занадто юний щоб зрозуміти
Що його руки мріє виліпити кожен скульптор
Його руки мріє оспівати кожен поет
У таких руках мріє опинитися кожна жінка
Тому що у нього руки чоловіка-воїна
Бога війни...*

Висока емоційність камуфлюється у наступних двох віршорядках, де автором свідомо використовується знижена банальна образність: Марійку в батальйоні зустріли «наче олімпійську чемпіонку», «наче кінозірку» і «що там ще»; а Андрієві перед побаченням плескали по плечу, «мовляв давай мужик ми у тебе віримо покажи себе»...

Коли Андрій повернувся з побачення, «склав у кутку зброю», перед тим, як «Блаженно всміхнувся вдихнув на повні груди / І за мить пірнув на саме дно глибокого короткого сну», він промовив:

Вона цілувала мої руки

Уявляєте?

Завершальна фраза вірша урівноважила сприймання війни як нормальної чоловічої роботи й абсолютно адекватне захоплення автора хлопчиками, які ще не стали татами, але вже відважно пестять зброю, як дитину.

***

Підсумовуючи спостереження над твором Бориса Гуменюка «Коли чистиш зброю» [5, с. 18-23] зі збірки «Вірші з війни», можемо зазначити:

Поет Борис Гуменюк послуговується формою класичного верлібра (*«пише верлібром»* [20, с. 370]) – неримованого вірша, ритм якого приховано у синтаксичній будові речення: застосуванні синтаксичного паралелізму («синтаксичних повторів» [20, с. 371]), антитези на рівні речення; використанні анафори, епіфори, прийому каталогізації.

Використання некласичної, нетрадиційної форми вірша виправдано зверненням поета до неочікувано-нової теми – теми війни, яка несподівано увірвалася в реальне життя українців.

Своєрідність «верлібру від Гуменюка» визначається домінуванням у творах звичайної розмовної мови, відсутністю високоестетичних мальовничих образів та метафор.

Верлібр Б. Гуменюка має ліро-епічний характер, тут поєднується два роди літератури і два жанри – епос, оповідання (за твердженням самого Б. Гуменюка, новела [4]) і поезія, вірш.

Вірш «Коли чистиш зброю» має притчевий характер: історія Андрійка і Марійки, що відбувається в умовах війни, без прямих повчань, на рівні підтексту виховує у читача високі моральні цінності: шанувати, співпереживати, допомагати, єднатися, жертвувати, любити – оце пріоритети справжнього українця.

Шляхом нечастого, але доречного вживання у віршах виразної художньої деталі (*зомліла, відмолила, так багато сивого волосся, цілувала руки*), автор спонукає читача до глибокого емоційного співпереживання.

Віршу в цілому притаманний пафос журливого епічного спокою, адже доля кожного справжнього чоловіка – це доля чоловіка-воїна, Бога війни, яким би юним він не був і в якому б столітті не зринула ця війна...

У даному разі верлібр Б.Гуменюка є цілком органічним відхиленням від норми, за А. Ткаченком [20, с. 379], традиційної класичної силабо-тонічної поезії, так само, як і війна є відхиленням від нормального мирного життя.

Заповіт (08.08.2014)

Вірш «Заповіт» [5, с. 132-135] написано в жанрі своєрідного послання. **Послання** – зазвичай віршований твір, укладений як звернення до певної особи чи багатьох осіб [14, с. 548].

Жанр послання започатковано в античну добу, зокрема Горацієм, який у «Посланні до Пізонів» виклав свої погляди на поетичну творчість. Послання широко використовувалося в середньовічній літературі, а потім і в новій. На східно-слов'янському ґрунті простежується з 12 ст. («Повчання дітям» Володимира Мономаха). Певного розвитку набуло у творчості українського письменника-полеміста І.Вишенського («Послання до Василя Острозького», «Посланіє до єпископів», «Послання львівському братству» та інші). Як ліричний жанр послання набули свого розквіту у 18 ст. і першій половині 19 ст. у творчості російських поетів В.Жуковського, К.Батюшкова, у багатьох творах Т.Шевченка (вірші «Заповіт» зокрема).

Зміст послання був найрізноманітнішим: від дружнього обміну думками до політичних декларацій, філософських узагальнень, публіцистичних виступів, естетичних програм.

Щодо головних рис цього жанру:

- у посланні є неодмінне звертання до певної особи чи групи осіб, яких з адресантом поєднує спільність інтересів;
- зазвичай, в основі послання лежить не приватний, частковий інтерес, а такий, що являє собою достатньо широку і значущу цінність, хоча безпосереднім імпульсом до написання послання можуть виступати глибоко особистісні переживання;
- певною закономірністю цього жанру є те, що саме глибоке особистісне переживання поета визначає значущість цієї теми для багатьох.

Правда, поет повинен мати особливий авторитет серед читачів.

Вірш «Заповіт» Бориса Гуменюка – це своєрідне звернення українського воїна, учасника війни, яку у 21 ст. розв'язали «брати-росіяни» й зачумлені сталінсько-путінськими деклараціями «жителі Донбаса» на українській території, до українців. Найліпші сини України добровольцями пішли на фронт, у зону Антитерористичної операції, щоб учергове, в тяжкому кривавому протистоянні відстояти нашу незалежність, нашу землю, нашу державу. Один із таких добровольців і став автором «Заповіту».

Слово поета-фронтовика набирає особливої ваги у часи, коли вирішується доля рідної землі, коли керівники держави неспроможні переконливими діями чи закликами об'єднати народ у протистоянні з ворогом. Саме таке вагоме слово вдалося сказати поетові Б.Гуменюку у збірці «Вірші з війни» загалом, у вірші «Заповіт» зокрема. «Заповіт» завершує цикл віршів з війни Б.Гуменюка у цій збірці.

Безпосередня алюзія твору до широко відомого «Заповіту» національного генія Т.Шевченка підсилює вагу «останнього вірша української літератури» від Б.Гуменюка, у якому він від імені загиблих на донецькій землі бійців звертається до живих.

Твір починається з двох верлібрових віршорядків, де на рівні **антитези** змальовується парадоксальний образ «*ненависної, черстої, закам'янілої*» донецької землі, у яку, шукаючи захисту, «*закопуються*» / «*ховаються воїни*»:

Наче малі діти за маминою спиною

Ми чуємо як б'ється її серце

Як вона втомлено дихає

Нам тепло й затишно

Ще живі

Цей суперечливий образ рідної землі-матері, яка для багатьох / «*чи може всіх*» українських солдатів стане могилою, увиразнює абсурдність ситуації, приреченість воїнів і журливий спокій їх.

... У цих ось окопах

Які сьогодні для нас тимчасове житло

А завтра стануть нашими могилами

Поховайте нас...

Проте, **рефрен** «*Ще живі*», котрий звучить тричі у тексті (на початку і наприкінці вірша) не лише увиразнює ритм твору, а й підсилює сподівання на те, що «**Заповіт**» **передає сокровенні думки, свого роду послання від Бога війни – українського воїна**, але не останню волю *загиблого* воїна.

Усі побажання перераховано із використанням заперечної частки «не», котра формально, у руслі верлібра, є **анафорою**, а за змістом підсилює заклик поета-бійця до НЕтрадиційного, НЕшаблонного сприймання й ушанування їхнього подвигу: «*не забирайте нас від матері*» – донецької землі, «*ніяких хрестів пам'ятних знаків чи меморіальних плит*», «*не треба ніде карбувати наших імен*», –

Просто пам'ятайте:

На цьому полі

У цій землі

Лежать українські солдати...

Каталог побажань (художній прийом каталогізації домінує у цьому вірші) продовжується у наступних рядках: «*Не віддавайте нас батькам / Не хочемо, щоб батьки бачили нас такими*»; «*Не віддавайте нас друзинам / Нехай кохані запам'ятають нас красенями*»;

«Не віддавайте нас дітям

Нехай діти запам'ятають наші теплі очі

Наші теплі усмішки

Наші теплі руки

Нехай діти не торкаються тремтячими губами

Наших холодних рук»

Художній засіб **градації** підсилює порядок цінностей своєрідного кодексу честі українського воїна: земля, батьки, дружина, діти. Саме ці пріоритети визначили його вибір на користь окопів, і саме ці пріоритети дають йому право карбувати рядки новітнього заповіту.

Емоційні художні деталі («Нехай батьки сподіваються що ми колись повернемося»; «Нехай кохані запам'ятають нас красенями / Такими які подобалися багатьом дівчатам а дісталися їм»), **повтори на рівні контрасту** – гарячий подих, палкі обійми – холодне чоло, холодні уста; теплі очі, теплі руки – холодні руки, – підсилюють сугестивний вплив твору на читача.

Каталог побажань з анафорою «не» продовжується переліком бажаних дій на ушанування пам'яті загиблих солдат: «не потрібно прощальних промов», «не треба панахид».

А що б хотіли бачити по собі «накриті землею» воїни?

Було б добре якби на тому місці було поле

Колосилося жито

Щоб жайвір у небі

І – небо

Багато неба –

Ви можете собі уявити якій хліб родитиме поле

Де лежать бійці?!

(На пам'ять про нас їжте хліб з поля

Де ми полягли)

Бійці благословляють на життя тих, кого вони захищали: їжте хліб, отже, живіть...

Було б добре якби на тому місці були луки

І багато-багато квітів

І бджола над кожною квіткою

Щоб надвечір приходили закохані

Плели вінки

Кохалися до ранку

А вдень щоб приходили молоді батьки

З малими дітьми

(Не перешкоджайте дітям приходити до нас)

Оце «завтра», це майбутнє, за яке стоять українські воїни на донецькій землі, має дуже простий і зрозумілий вимір: поле, жито, жайвір, небо, хліб, луки, квіти, закохані, молоді

батьки, діти... Цінності мирного життя мають розлогий спектр, вони деталізують, пояснюють кодекс честі українського воїна і таким чином іще раз нагадують, за що варто боротися. Не за псевдогасла, не за псевдолідерів, не за псевдоцінності, а за право на звичайне ЖИТТЯ на РІДНІЙ ЗЕМЛІ.

***

Таким чином, поет Борис Гуменюк, як учасник бойових дій, має нині особливий авторитет серед шанувальників поезії, через те його вірш «Заповіт» з особливою повагою сприймається читачами.

Автор використовує **класичну форму поетичного послання - заповіту**, але наповнює його сучасним новітнім змістом і в такий спосіб ще раз, укотре (!) нагадує українцям, і не тільки українцям, про справжні цінності життя: поле, жито, жайвір, небо, хліб, луки, квіти, кохання, батьки, діти...

На прикладі «Заповіту» Б.Гуменюка ми спостерігаємо **класичний віршорядок верлібру**, де поет використовує увесь арсенал художніх засобів цієї форми поезії: синтаксичний паралелізм, антитезу, каталогізацію, рефрен, анафору, епіфору тощо.

Своєрідність Гуменюка-поета полягає в тому, що він послуговується простою, доступною, **розмовною мовою**, але в цю тональність, у цю простоту вкраплює такі знайомі, близькі і **зворушливі деталі**, котрі пробивають найчерствіше серце, наприклад:

...Не збирайте на полі бою наші рештки

Не намагайтеся наново скласти нас докупи...

...Нехай батьки запам'ятають нас малими дітьми

Неслухняними хлопчиками

З рогатками і синцями на колінах

З двійками у щоденнику

З повною пазухою яблук із сусіднього саду...

...Нехай вони запам'ятають наші гарячі губи

Наш гарячий подих

Наші палкі обійми

Нехай вони не торкаються нашого холодного чола

Наших холодних вуст...

Стримана емоція туги, болю; відсутність крику, надриву, пафосу трагізму чи героїзму; мудре сприймання повторюваності історії в усіх її проявах; спокійне єднання у спільній біді, у спільному копанні цієї «ненависної донецької землі», «дорогої української землі», цієї

«солодкої ласкавої землі»; і спільне звернення до живих, написане *«гуртом саперними лопатками»*.

Висновки

«Вірші з війни» Б.Гуменюка мають цілком адекватну до викликів часу художню форму «наративного верлібра розмовною мовою» [4].

Високоестетичні образи і глибинні філософські роздуми капітулюють, коли цивілізований світ вчергове занурюється у якусь первісну, тваринну, жорстоку бійню. За усієї поваги до Д.Джойса і М.Пруста, саме манера Б.Гуменюка нині є актуальною, зрозумілою та доступною усім категоріям українських читачів: і високочолому професору, й епатажному політику, і звичайному солдату, котрий добре розуміється на безпілотниках і тепловізорах, але ніколи не замислювався над тим, що таке силабо-тоніка, ямб чи амфібрахій.

Як твердить сам Борис Гуменюк: «Коли в країні війна, у першу чергу міняється оптика, кут зору, сказати б – кут бачення; міняється – все, у тому числі мистецтво. (Хоча, може, мистецтво – у першу чергу). Коли ви вдивляєтеся в горизонт, вас більше не хвилює вечірне небо, захід сонця, птахи, які ховаються за обрієм; вас цікавить відстань, яка відділяє вас від ворога, і час, за який цю відстань долає куля калібру 5.45...» [6]

Головним образом збірки є образ непафосного шляхетного українського воїна, котрий ще раз нагадує усім нам про справжні цінності життя.

Узагальнюючи спостереження над стилем поезії Б. Гуменюка, можемо зазначити наступне. Класичні традиції – епічний гомерівський спокій автора-воїна і потужний вплив на емоції читача, котрі не знищують, а навпаки, – живлять і зцілюють зневірени душі глибоким співпереживанням (катарсис, за Арістотелем); модерна форма (верлібр), густо насичена сучасними українськими реаліями і колоритом, – оце і є формула стилю письменника Бориса Гуменюка

Парадоксальність творів Б.Гуменюка полягає в тому, що про ЖИТТЯ як головну цінність твердять нам у його віршах учасники війни.

Чи почують, нарешті, це не перше поетичне застереження люди 21 століття?..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Атанайя, Та. Перший фронтовий поет України Борис Гуменюк: «Якщо йдеться про вибір між країною і поезією, я оберу країну» : інтерв'ю [Ел.ресурс] / Атанайя Та. – Друг читача. – 16.02.2015. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/interview/40455/>

2. Баран, Євген. Карфаген має бути зруйновано : авторська колонка [Ел.ресурс] / Євген Баран. – Буквоїд. – 28.12.2015. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html>
3. Вінграновський, Микола. Вільний вірш поета [Текст] / М. Вінграновський // Голобородько В. Зелен день : Поезії. – К. : Рад. письменник, 1988. – С. 3-5.
4. Головченко, Ніна. Наративний верлібр розмовною мовою : замітка [Ел.ресурс] / Ніна Головченко. – Жінка-УКРАЇНКА. – 25 жовтня 2015 року. – Режим доступу: <http://ukrainka.org.ua/node/6262>
5. Гуменюк, Борис. Вірші з війни : поезії [Текст] / Борис Гуменюк. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 136 с.
6. Гуменюк, Борис. Публічна сторінка на Фейсбук [Ел.ресурс] / Борис Гуменюк. – 2 лютого 2016 року. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/borys.humenyuk>
7. Джулайко, Тетяна. Належати війні : рецензія [Ел.ресурс] / Тетяна Джулайко. – Буквоїд. – 02.12.2014. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>.
8. Качуровський, І.В. Генерика і архітектоніка [Текст] / Ігор Качуровський. – Київ : Києво-Могилянська академія. – Кн. 2. – 2008. – 376 с.
9. Кицан, О.В. Взаємодія класичного й некласичного вірша у творчості Василя Голобородька : монографія [Текст] / О.В. Кицан. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 212 с.
10. Костенко, Н.В. Українське віршування 20 століття: Навч. посіб. для студ. філолог. спец. вчз [Текст] / Н.В. Костенко. – К. : Либідь, 1993. – 232 с.
11. Коцарев, Олег. Війна на Донбасі у вільних віршах : Що почитати. Рецензії. Новинки [Ел.ресурс] / Олег Коцарев. – Друг читача. – 21-10-2014. – Режим доступу: http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/38583/
12. Кралюк, Петро. Очима людини, що дивилася в очі смерті : рецензія на книгу Бориса Гуменюка «Вірші з війни» [Ел.ресурс] / Петро Кралюк. – А4. – 15 вересня 2015 року. – Режим доступу: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvylasia-v-ochi-smerti-retsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny>
13. Куява, Жанна. Поет і воїн Борис Гуменюк: «Справжній солдат має бути готовим померти» [Ел.ресурс] / Жанна Куява. – Журнал «Оксамит». Режим доступу: <http://www.oksamyt.org/publik/personali/818-190120151>
14. Літературознавчий словник-довідник [Текст] / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
15. Науменко, Н.В. Генеза і шляхи розвитку українського верлібру кінця ХІХ – початку ХХІ століть [Текст] : автореф. дис... доктора філологічних наук: 10.01.01; 10.01.06 / Н.В. Науменко; КНУ імені Тараса Шевченка – К., 2010. – 34 с.
16. Пастух, Тарас «Вірші бачили все...» : рецензія [Ел.ресурс] / Тарас Пастух. – Літакцент. – 23 Грудня 2015 року. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/>
17. Сидоренко, Г.К. Від класичних нормативів до верлібру [Текст] / Г.К. Сидоренко. – К. : Вища школа, 1980. – 184 с.
18. Слапчук, Василь. Війна як дискурс : рефлексія [Ел.ресурс] / Василь Слапчук. – Літакцент. – 17 лютого 2015 року. Режим доступу: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
19. Соловей, Олег. Війна і вірші : рецензія [Ел.ресурс] / Олег Соловей. – Буквоїд. – 04.12.2014. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>
20. Ткаченко, Анатолій. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства [Текст] / Анатолій Ткаченко– К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
21. Хитрова, Світлана. Доброволець ніколи не підніме руку на власну країну, – заступник командира батальйону ОУН: інтерв'ю [Ел.ресурс] / Світлана Хитрова. – ЗІК. – 16 вересня, 2014. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2014/09/16/dobrovolets_nikoly_ne_pidnime_ruku_na_vlasnu_krainu_borys_gumenyuk_zastupnyk_komandyra_batalyonu_oun_523964

REFERENCES:

1. Atanaia, Ta. Pershyi frontovyi poet Ukrainy Borys Humeniuk: «Yakshcho ydetsia pro vybir mizh krainoiu i poeziieiu, ia oberu krainu»: interviu [El.resurs] / Atanaia Ta. – Druh chytacha. – 16.02.2015. – Rezhym dostupu: <http://vsiknygy.net.ua/interview/40455/>
2. Baran, Yevhen. Karfahen maie buty zruinovano : avtorska kolonka [El.resurs] / Yevhen Baran. – Bukvoid. – 28.12.2015. – Rezhym dostupu: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html>
3. Vinhranovskyi, Mykola. (1988). Vilnyi virsh poeta [Tekst] / M. Vinhranovskyi // Holoborodko V. Zelen den : Poezii. K: Rad. pismennyk, – pp. 3-5.
4. Golovchenko, Nina. Naratyvnyi verlibr rozmovnoiu movoiu : zamitka [El.resurs] / Nina Golovchenko. – Zhinka-UKRAINKA. – 25 zhovtnia 2015 roku. – Rezhym dostupu: <http://ukrainka.org.ua/node/6262>
5. Humeniuk, Borys. (2015). Virshi z viiny : poezii [Tekst] / Borys Humeniuk. K: Yaroslaviv Val. – 136 p.
6. Humeniuk, Borys. Publichna storinka na Feisbuk [El.resurs] / Borys Humeniuk. – 2 liutoho 2016 roku. – Rezhym dostupu: <https://www.facebook.com/borys.humenyuk>
7. Dzhulaiko, Tetiana. Nalezhaty viini : retsenziia [El.resurs] / Tetiana Dzhulaiko. – Bukvoid. – 02.12.2014 . – Rezhym dostupu: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>
8. Kachurovskyi, I.V. (2008). Heneryka i arkhitektonika [Tekst] / Ihor Kachurovskyi. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. Kn. 2. – 376 p.
9. Kytsan, O.V. (2013). Vzaiemodiia klasychnoho i neklasychnoho virsha u tvorchosti Vasylia Holoborodka: monohrafiia [Tekst] / O.V. Kytsan. Lutsk: Vezha-Druk. – 212 p.
10. Kostenko, N.V. (1993). Ukrainske virshuvannia 20 stolittia: Navch. posib. dlia stud. filoloh. spets. vnz [Tekst] / N.V. Kostenko. K: Lybid. – 232 p.
11. Kotsarev, Oleh. Viina na Donbasi u vilnykh virshakh : Shcho pochytyaty. Retsenzii. Novynky [El.resurs] / Oleh Kotsarev. – Druh chytacha. – 21-10-2014. – Rezhym dostupu: http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochyaty/38583/
12. Kraliuk, Petro. Ochyma liudyny, shcho dyvylasia v ochi smerti : retsenziia na knyhu Borysa Humeniuka «Virshi z viiny» [El.resurs] / Petro Kraliuk. – A4. – 15 veresnia 2015 roku. – Rezhym dostupu: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvylasia-v-ochi-smerti-retsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny>
13. Kuiava, Zhanna. Poet i voin Borys Humeniuk: «Spravzhnii soldat maie buty hotovym pomerty» [El. resurs] / Zhanna Kuiava. – Zhurnal «Oksamyt». Rezhym dostupu: <http://www.oksamyt.org/publik/personali/818-190120151>
14. Literaturoznachnyi slovnyk-dovidnyk (2007). [Tekst] / R. T. Hromiak, Iu. I. Kovaliv ta in. K: Akademiia. – 752 p.
15. Naumenko, N.V. (2010). Heneza i shliakhy rozvytku ukrainskoho verlibru kintsia XIX – pochatku XXI stolit [Tekst] : avtoref. dys... doktora filolohichnykh nauk: 10.01.01; 10.01.06 / N.V. Naumenko; KNU imeni Tarasa Shevchenka. K. – 34 p.
16. Pastukh, Taras «Virshi bachyly vse...»: retsenziia [El.resurs] / Taras Pastukh. – Litaktsent. – 23 Hrudnia 2015 roku. – Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/>
17. Sydorenko, H.K. (1980). Vid klassychnykh normatyviv do verlibru [Tekst] / H.K. Sydorenko. K: Vyscha shkola. – 184 p.
18. Slapchuk, Vasyl. Viina yak dyskurs : refleksiia [El.resurs] / Vasyl Slapchuk. – Litaktsent. – 17 liutoho 2015 roku. Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
19. Solovei, Oleh. Viina i virshi : retsenziia [El.resurs] / Oleh Solovei. – Bukvoid. – 04.12.2014 . – Rezhym dostupu: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>
20. Tkachenko, Anatolii (2003). Mystetstvo slova. Vstup do literaturoznavstva [Tekst] / Anatolii Tkachenko. K: VPTs «Kyivskyi universytet». – 448 p.

21. Khytrova, Svitlana. Dobrovolets nikoly ne pidnime ruku na vlasnu krainu, – zastupnyk komandyra batalionu OUN: interviu [El.resurs] / Svitlana Khytrova. – ZIK. – 16 veresnia, 2014. – Rezhym dostupu:
http://zik.ua/news/2014/09/16/dobrovolets_nikoly_ne_pidnime_ruku_na_vlasnu_krainu_borys_gumenyuk_zastupnyk_komandyra_batalyonu_oun_523964